

גבורה וגבורות: כשצברים מזדקנים

בימים אלה יצא לאור הספר "צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח" בהוצאת מאגנס. ד"ר גבריאלה ספקטור-מרזל יצאה לחקור כיצד מתמודדים בני דור תש"ח עם זקנתם וכיצד מתיישב מיתוס הצבר העברי עם העובדה שנציגיו הבולטים ביותר כבר אינם עלמים צעירים וחסונים

ד"ר גבריאלה ספקטור-מרזל

צברים לא מזדקנים:

סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח

מאת: גבריאלה ספקטור-מרזל

הוצאת מאגנס

יצא בספטמבר 2008

כריכה רכה, 388 עמודים

ספר זה מציע מבט ייחודי על החברה הישראלית, המושתת על ראיונות עם עשרים ושלושה קצינים בכירים מדור תש"ח בשנותיהם המאוחרות. כמי שייצגו את "העברי החדש", הובילו את צה"ל לנצחונות הרואיים וכינהו בעמדות מפתח במגזר האזרחי - מפקדי תש"ח הם נציגיה המובהקים של ההגמוניה הישראלית. כזקנים, הם מודרים אל השוליים החברתיים. נקודת המפגש הנדירה בין מרכז ושוליים, בין אידאל הנעורים לזקנה, בין שליטה לחוסר אונים, בין גבריות לזהות הנתפסת כנעדרת מגדר - מקנה נופך מרתק לזהויותיהם ומעלה עושר של תובנות על האתוסים המכוננים של התרבות הישראלית.

פרטים נוספים על הספר ניתן למצוא באתר ההוצאה:

<http://www.magnespress.co.il/website/index.asp?category=284&id=3083>

ב שנים האחרונות חווים המשתייכים לדור תש"ח המיתולוגי חוויה מוזרה מבחינה תרבותית ובלתי צפויה מבחינה אישית: הם מזדקנים. לאורך מרבית חייהם הצברים לא לקחו בחשבון את העובדה שיום אחד יזדקנו. הזקנה היא אנטיזה לתפיסתם העצמית, כמו גם לדימויים בעיני דורות אחרים. כמי שיועדו לגלם את "העברי החדש" שאליו חתרה המהפכה הציונית, הצברים חונכו להיות "תאום במהופך" (רובינשטיין, 1977) של היהודי הגלותי. כנגד סטריאוטיפ האחרון כפחדן, חלש, תלוש מאדמתו ובקי באמנות הפלפול - הצבר המיתולוגי הוא אמיץ, חזק, מחובר לאדמתו ומעשי - תכל'ס. לעומת הגוף החלש והחולה של היהודי הגלותי התאפיין גופו של הצבר בעוצמה, יופי ובריאות. ניגודים אלה מקופלים בתוך ניגוד ראשוני ובסיסי, הנסב על דימויים גיליים: המטמורפוזה מגלותיות לעבריות הייתה, בראש ובראשונה, מעבר מזקנה לנעורים. היהודי הגלותי הצטייר כזקן, ועל כן הצבר היה נער - על שלל המשמעויות הכרוכות בדימוי זה. ואכן העלומים היו ערך עליון בתהליך החיברות של הצברים ועדשה מרכזית דרכה הם הביטו על עצמם ועל העולם. אתוס הנעורים נתמך גם בהרכב הגילי הצעיר של האוכלוסייה היהודית בארץ בתקופת היישוב, שגילה החציוני היה 10.

הנעורים הצבריים קיבלו משנה תוקף מערך הצבאיות הטבוע בתרבות הדורית. מינקותם חונכו הצברים לפעילות צבאית באמצעים פורמליים ובלתי-פורמליים. הם השתתפו בפעילויות ביטחוניות מגיל צעיר. כנערים וכבוגרים צעירים נטלו חלק מרכזי

ד"ר גבריאלה ספקטור-מרזל עוסקת בגרונטולוגיה חברתית, חוקרת זהות בזיקנה בהקשרים של תרבות, מגדר וסיפורי חיים. היא מלמדת באוניברסיטה העברית, באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ובמכללת בית ברל

עלילת המפתח התש"חית -
 הסיפור התרבותי המציג "חיים
 צבריים לדוגמה" - היא על טהרת
 הנעורים. מה קורה, אם כן, כאשר הצברים
 צועדים לקראת העשור התשיעי לחייהם?
 כיצד הם מגשרים על הניגוד הנוקב בין
 האידיאל של שרוליק-המפקד-הנער לבין
 גילם המבוגר המסמל עבורם את המוקצה?
 כיצד הם מצליחים לשמור על המשכיות
 עצמית ועל ערך עצמי גם כזקנים?

(1994). הן עושות זאת באמצעות הדרתם מהעולם היצרני על-
 ידי חוק הפרישה, פרקטיקות של ageism - אפליה נגד זקנים
 - ומערכת מסועפת של סטריאוטיפים שליליים המיוחסים להם:
 זקנים הם חלשים, לא יעילים, סניליים, נעדרי מגדר, מתנהגים
 כמו ילדים, חיים בעבר, לא מתעניינים במין, לא מסוגלים ללמוד
 דברים חדשים ועוד ועוד.

לבסוף נאמר כי ערך הנעורים הצברי-צבאי-מערבי נתמך באידאל
 הגבריות המרכזי בשלוש התרבויות. היהודי הגלותי דומיין כנשי,
 ולפיכך העברי החדש הובנה כגבר; הצבא הוא האתר המובהק
 למימוש הגבריות ולביסוס דימויים מגדריים, וגם האידאל המערבי
 הוא (עדיין) גבר ולא אישה. לא זו בלבד ששלוש התרבויות הללו
 הן גבריות בעליל, אלא שבכולן נכרכת הגבריות בצעירות. "גבר"
 ו"זקן" מוגדרים בהן כטיפוסים מנוגדים: גברים הם בהגדרה צעירים
 ואילו זקנים הם בהגדרה לא-גברים. מכאן, שהגבריות תורמת גם
 היא לביסוס אתוס הנעורים ודחיקת הזקנים לקרן זוית.

המשך בעמוד 24 ←

בארגונים הצבאיים של היישוב המאורגן, בעיקר ההגנה והפלמ"ח.
 במלחמת העצמאות שימשו כלוחמים וכמפקדים, ורבים מהם נטלו
 חלק עיקרי בהקמתו ובפיתוחו של צה"ל. דור תש"ח שלט בצה"ל
 במשך לא פחות משלושה עשורים, כאשר השיא היה מלחמת ששת
 הימים שבה רוב האלופים היו בני הדור. צעירות היא ערך בסיסי
 בכל תרבות צבאית, אך צה"ל הוא מקרה קיצוני. קשה למצוא
 מקבילה בעולם לכך שהרמטכ"לים הראשונים שלו היו בשנות
 ה-30 המוקדמות לחייהם. גם כאשר הגיל הממוצע עלה בעשור, עד
 סוף שנות ה-60, הפיקוד הצה"לי היה צעיר באופן חריג. צעירות
 זו הייתה אמנם בחלקה תולדה של נסיבות המציאות - צעירות
 האוכלוסייה היהודית וקידום מהיר כתוצאה מניסיון לוחמה עשיר.
 אולם אין ספק שהיא מבטאת השקפה יסודית הרואה בגיל צעיר
 תנאי מוקדם למקצועיות צבאית. דוגמה מובהקת היא הנהגת
 הפרישה המוקדמת מצה"ל שמטרתה לשמור על צעירות הפיקוד
 הבכיר. ובעיקר, תכונותיו של המפקד הצה"לי המיתולוגי - זריזות,
 פעילות בשטח, יחסים שוויוניים עם החיילים - קשורות כולן
 בתכונתו המרכזית: צעיר.

הקצינים "מביטים לזיקנה
 בעיניים": הם מודעים לה היטב
 ומתמודדים עם תביעותיה
 באקטיביות ובמשימתיות

אתוס הנעורים הצברי-צבאי קיבל תוקף מכיוון חדש בשלב מתקדם
 למדי של מהלך החיים הדורי, כאשר ישראל נפתחה למערב לאחר
 מלחמת יום הכיפורים. התרבות המערבית מנוגדת מבחינות חשובות
 לתרבות הצברית - בעיקר בקוד האינדיבידואליסטי הטבוע בה

הנוגד את צו הקולקטיביזם הצברי.
 ברם שתי התרבויות צועדות יד ביד
 באשר לקידוש העלומים. בחברות
 צרכניות המטפורה הפופולרית
 לאושר היא נעורים (Sontag, 1979).
 המשוואה שבבסיסן: "להיות צעיר
 זה טוב; להיות זקן זה רע" מולידה
 גרונטופוביה - חרדה מהזדקנות
 ומזקנים, שבתורה מניעה מערך
 משומן של פרקטיקות ותעשיות
 המיועדות לעצור את ההזדקנות:
 קרמים, חדרי כושר, כמוסות "אנטי-
 איגינג". כחלק מהמאמץ להרחיק
 את הזיקנה, חברות מערביות
 מגדירות זקנים כ"אחרים" המובחנים
 מהחברה ה"נורמלית" (Hazan,

מוזיאון ראשון-לציון
 "בואו לתפוס נוסטלגיה"
 בואו לחוות את הקסם של חי המושבה לפני 120 שנה.
 התצוגות במוזיאון מפגישות את המבקרים עם חי
 היום-יום של חלוצי העלייה הראשונה.

מה במוזיאון?

- בעלי מלאכה על כלי עבודתם
- שיחזור ביתה בבית הספר העברי הראשון
- סיפורו של יום כביסה
- חקלאות במושבה מראשית ועד אחרית
- תערוכת "בגדי ראשונים" תלבושות אותנטיות על רקע המושבה
- בית המייסד שליט - שיחזור בית מגורים
- ארווה משוחזרת ובה השנים הראשונות בתחבורה
- באר המושבה - תוכלו להציץ לעומק הבאר הראשונה
- "שביל ראשונים" מוביל בין אתרים היסטוריים

פתוח בימים: א', ג', ד', ה' 9:00-14:00
 יום ב' - 9:00-13:00, 16:00-19:00
 שבת ראשונה בכל חודש לועזי 10:00-14:00 הדרכה בתאום מראש

ככר המייסדים, פינת רח' אחד העם 2, ראשון לציון טל. 9682435, 03-9598862

לצד ההשתקה הגורפת של הזקנה, מבססת את זהותם ההגמונית והלא-זקנה של המספרים, ואני עומדת על הדרכים השונות שבהן נותנים הסיפורים מענה לשלושת הצרכים הזוהתיים המרכזיים בגיל המבוגר: עקיבות עצמית, ערך עצמי ונצחיות סמלית. כמו כן, אני דנה ביחסים בין סיפורי החיים המהווים "תעודות זהות סיפוריות", דהיינו זהויות ייצוגיות המופנות "החוצה", לקולקטיב הישראלי הרחב – להיבטי חיים שאינם מבוטאים בהם. לעומת סיפורי החיים ההרואיים והצעירים, בחייהם הפרטיים הקציניים מוקפים בזיקנה. אך בניגוד להשערה המתבקשת כי פער זה מבטא מנגנון של הכחשה, הקציניים "מביטים לזיקנה בעיניים": הם מודעים לה היטב ומתמודדים עם תביעותיה באקטיביות ובמשימתיות. אלא שהם אינם מאפשרים לזקנה להצטרף לכדי זהות מגדירת-עצמי. בתרבות הישראלית-מערבית המקדשת את הנעורים, מידור כזה – או "א-אינטגרציה" במושג של הגרונטולוג יעקב לומרנץ (Lomranz, 1998) – בין זהות הרואית וצעירה לבין התמודדות פרטית עם משימות הנתבעות מתהליך ההזדקנות, נראה הדרך האופטימלית לשמור על המשכיות עצמית, על תחושת ערך ועל נצחיות סמלית.

הפרק האחרון בספר רלוונטי במיוחד לאנשי מקצוע בתחום הזיקנה. הוא דן באפשרות להשליך מהקצינים המרואיינים על שלושה מעגלים של זקנים: צברים, ישראלים ומערביים, ומפרט השלכות קונקרטיות הנובעות מהמחקר ביחס לפרקטיקה ולמדיניות עם זקנים ישראלים, תוך שהוא מעלה על נס את ההכרח להבין זיקנה וזקנים בתוך הקשר תרבותי.

מקורות

- אלמוג, ע. (1997). הצבר: דיוקן. תל אביב: עם עובד.
- ספקטור-מרזל, ג. (2008). צברים לא מזדקנים: סיפור חייהם של קצינים בכירים מדור תש"ח. ירושלים: מאגנס.
- רובינשטיין, א. (1977). להיות עם חופשי. ירושלים: שוקן.
- Hazan, H. (1994). Old age: Constructions and deconstructions. Cambridge, MA: University Press.
- Lomranz, J. (1998). An image of aging and the concept of aintegration: Coping and mental health implications. In J. Lomranz (Ed.), Handbook of aging and mental health (pp. 217–250). New York: Plenum Press.
- Mannheim, K. (1952). Essays on the sociology of knowledge. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sontag, S. (1979). The double standard of ageing. In V. Carver, & P. Liddiard (Eds.), An Ageing population (pp. 72–80). New York: Holmes & Meier Publishers.

כל המקורות התרבותיים המגדירים את אופק המשמעויות של הצברים מקדשים אפוא את העלומים. לשון אחר, עלילת המפתח התש"חית – הסיפור התרבותי המציג "חיים צבריים לדוגמה" – היא על טהרת הנעורים. מה קורה, אם כן, כאשר הצברים צועדים לקראת העשור התשיעי לחייהם? כיצד הם מגשרים על הניגוד הנוקב בין האידיאל של שרוליק-המפקד-הנער לבין גילם המבוגר המסמל עבורם את המוקצה? כיצד הם מצליחים לשמור על המשכיות עצמית ועל ערך עצמי גם כזקנים?

על שאלות אלה אני מנסה לענות בספר שרואה אור בימים אלה בהוצאת מאגנס: "צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח". הספר מציג ראיונות שערכתי עם

הפרק האחרון בספר רלוונטי במיוחד לאנשי מקצוע בתחום הזיקנה. הוא דן באפשרות להשליך מהקצינים המרואיינים על שלושה מעגלים של זקנים: צברים, ישראלים ומערביים, ומפרט השלכות קונקרטיות הנובעות מהמחקר ביחס לפרקטיקה ולמדיניות עם זקנים ישראלים, תוך שהוא מעלה על נס את ההכרח להבין זיקנה וזקנים בתוך הקשר תרבותי

23 קצינים צברים בכירים (דרגות אל"ם עד אלוף) בשנות ה-70 לחייהם. לאור ערך הצבאיות הטבוע בתרבות הצברית, קבוצה זו נמנית עם מה שהסוציולוג קרל מנהיים (Mannheim, 1952) מכנה "גרעין דורי": הקבוצה המובילה, המשמשת מודל התנהגותי ליחידה הדורית כולה. המרואיינים גילמו במשך כל חייהם את אידאל הצבר: כגיבורי צבא בלתי מעוררים וכמי שהמשיכו לשרת את המדינה בתפקידי מפתח במגזר הציבורי, הם שימשו מודלים חיים לעלילת המפתח הדורית. כ"גרעין דורי" הקצינים מייצגים הלך חשיבה וצורת התנהלות של דור שלם. מכאן, שהתובנות העולות מראיונותיי עמם אינן תחומות להם כי אם משליכות על כל דור תש"ח, ומבחינות חשובות גם על האוכלוסיה הרחבה יותר של זקנים ישראלים ואף על זו של זקנים מערביים.

על בסיס התיאוריה הנרטיבית המותחת קשר בין סיפור עצמי וזהות, הספר מתמקד בסיפורי החיים שקציני תש"ח סיפרו לי כתגובה להזמנה פתוחה לספר לי על חייהם. בפרקים השונים אני מתבוננת על המרכיבים השונים של הסיפורים, בוחנת את המודגש בהם ואת הנעדר מהם. אני מראה כיצד כל אחת מצלעות הזהות הסיפורית – צבריות, צבאיות, קולקטיביזם וגבריות –